

Соломія Цебенко

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
доц. кафедри історії держави і права,
канд. юрид. наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ ПРАВА ЛЮДИНИ НЕ ЗАЗНАВАТИ КАТУВАННЯ ТА ІНШИХ ФОРМ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ ТА ПОКАРАННЯ

© Цебенко С., 2018

Проаналізовано сферу дії статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. На підставі рішень Європейського суду з прав людини досліджено розмежування понять катування і нелюдське поводження. Звернено увагу на абсолютність статті 3 Конвенції, незалежно від обставин та ситуацій. Показано, що Суд під час вирішення питання чи певне поводження з особою є таким, що принижує гідність, бере до уваги те, з якою метою здійснювались такі дії. Однак порушення статті 3 Конвенції можливе і без такої мети. Показано приклади застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами України.

Ключові слова: права людини; гідність людини; міжнародні акти; Європейський суд з прав людини; катування; нелюдське поводження.

Соломія Цебенко

ОСОБЕННОСТИ ЗАЩИТЫ ЕВРОПЕЙСКИМ СУДОМ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА НЕ ИСПЫТЫВАТЬ ПЫТКИ И ДРУГИХ ФОРМ ЖЕСТОКОГО ОБРАЩЕНИЯ И НАКАЗАНИЯ

В статье проанализирована сфера действия статьи 3 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. На основании решений Европейского суда по правам человека исследовано разграничения понятий пытки и бесчеловечное обращение. Обращено внимание на абсолютный характер статьи 3 Конвенции, независимо от обстоятельств и ситуаций. Показано, что Суд, при решении вопроса, относительно того или определенное поведение с лицом является унижающим достоинство, принимает во внимание то, с какой целью осуществлялись такие действия. Однако, нарушение статьи 3 Конвенции возможно и без такой цели. Показаны примеры применения практики Европейского суда по правам человека национальными судами Украины.

Ключевые слова: права человека; достоинство человека; международные акты; Европейский суд по правам человека; пытки; бесчеловечное обращение.

PECULIARITIES OF PROTECTION BY THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS NOT TO BE SUBJECTED TO TORTURE AND OTHER FORMS OF VIOLENT CRUEL, INHUMAN, OR DEGRADING TREATMENT AND PUNISHMENT

The article analyzes the sphere of application for Article 3 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Based on the decisions of the European Court of Human Rights, the distinction between the concepts of torture and inhuman treatment has been researched. Attention is drawn to the absolute character of Article 3 of the Convention, regardless of circumstances or situations. It has been shown that the Court, when deciding whether a particular treatment of a person is degrading, takes into account the purpose for which such actions were carried out. However, a violation of Article 3 of the Convention is possible without such a purpose. Examples of the application of the European Court of Human Rights practice by the national courts of Ukraine are shown.

Keywords: human rights; human dignity; international acts; European Court of Human Rights; torture; inhuman treatment.

Постановка проблеми. Усе, що стосується людської особи, її гідності, свободи та рівності, становить актуальну тему дослідження у сучасний період. Стаття 3 Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), поряд з правом на життя (стаття 2 ЄКПЛ) захищає базові цінності людини, без яких її нормальне життя є неможливим. Адже в самій основі статті 3 ЄКПЛ є питання гідності людини, поваги до неї самої та її прав.

Гідність людини є однією з найважливіших цінностей, яка є в людини, вона є багатогранно і глибоко проникла у зміст права, тому, крім декларативного закріплення у міжнародних актах права людини на гідність, також це право захищається Європейським судом з прав людини (далі – Суд або ЄСПЛ). У зв'язку з тим, що сфера застосування цього права є досить широкою, а ЄСПЛ виносить досить багато рішень щодо порушення Україною статті 3 ЄКПЛ, тому питання права людини не зазнавати катування чи інших форм жорстокого поводження чи покарання є актуальним.

Метою статті є зазначити певні особливості захисту ЄСПЛ права людини не зазнавати катування чи інших форм жорстокого поводження чи покарання.

Аналіз дослідження проблеми. Оскільки заборона катування чи інших форм жорстокого поводження чи покарання пов'язана із тією сферою суспільних відносин, коли потерпілий перебуває під юрисдикцією посадових осіб держави, зокрема під час розслідування злочинів, тому постійно здійснюється моніторинг незаконного насильства у місцях тимчасового утримання чи позбавлення волі. Однак, враховуючи те, що прецедентне право ЄСПЛ є «живим» правом, яке розвивається, тому аналіз рішень цього органу є актуальним.

У вітчизняній літературі є багато науковців, котрі досліджували право людини, не зазнавати катування чи інших форм жорстокого поводження чи покарання, зокрема А. Бущенко, Ю. Зайцев, Є. Крапивін, В. Лутковська, М. Хавронюк, І. Фулей та інші.

Виклад основного матеріалу. У міжнародних актах йдеться про гідність як основу всієї системи прав людини. Зокрема у Загальній декларації прав людини та міжнародному пакті про громадянські та політичні права закріплено заборону застосування тортур, катування, жорстокого,

нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання, заборону піддавати особу медичним чи науковим дослідом без її вільної згоди, а також право кожного, хто позбавлений волі, на гуманне поведження і поважання гідності, властивій людській особі [1, ст. 5; 2, ст. 7,10].

Будь-яке поведження чи покарання, яке принижує гідність людини, в силу тяжкості та аморальності такого злочину, є абсолютною заборонаю на міжнародному рівні і не передбачає винятків. Тому це право не може бути обмеженим чи скасованим, а аморальне діяння такого не можуть бути виправданими за жодних обставин [3, с. 93–94; 4, с. 93; 5, с. 12]. Тобто, навіть за надзвичайних обставин чи обставин, які б загрожували безпеці нації, у випадках терористичної загрози чи боротьбі з організованою злочинністю, ст. 3 ЄКПЛ не припиняє свою дію [6, с. 6]. Зокрема таке положення міститься у п. 95 рішення ЄСПЛ у справі «Селмуні проти Франції» від 28.02.1999 р. [7]. Ця заборона також діє незалежно від поведінки потерпілого. Тому навіть отримання інформації від терориста в цілях безпеки людей та держави не може бути виправданням застосування катування [6, с. 7]. Це підтверджується п. 162 рішення ЄСПЛ у справі «Берктай проти Туреччини» від 01.03.2001 р. [8]. Під час війни також не допускається відступлення від ст. 3 ЄКПЛ [9, с. 133, п. 6].

Щоправда, у цій статті Конвенції вживають два терміни – «катування» і «жорстоке поведження». Під «катуванням», відповідно до практики ЄСПЛ, слід розуміти лише навмисне нелюдське поведження, яке призводить до дуже відчутних і жорстоких страждань [5, с. 13; 6, с. 7].

Нелюдське поведження чи покарання є у тому випадку, коли воно є умисним, застосовують щоразу протягом декількох годин поспіль, спричиняє реальні тілесні ушкодження та/або сильні фізичні чи душевні страждання. Негуманне поведження, на думку В. Лутковської, не завжди має за мету завдати страждання, а щоб не кваліфікувати ці дії як катування, рівень страждань має бути меншим [6, с. 7]. Звісно, що в кожному окремому випадку Суд буде враховувати всі обставини справи, однак навіть погроза застосувати тортури може вважатись негуманним поведженням, якщо це завдало значного психічного страждання [9, с. 137, п. 19].

Крім того, негуманним поведженням буде також фізичне насилля, заходи психологічного впливу, тримання особи в нелюдських умовах, депортація чи екстрадиція до держави, в якій існує загроза застосування до такої особи жорстокого поведження, навіть, якщо ця країна не є стороною ЄКПЛ [5, с. 15; 6, с. 7].

Якщо гносеологічно зіставити ці два терміни, – «катування» і «жорстоке поведження», – то принциповою відмінністю між ними буде те, що катування здійснюється для досягнення певної мети, а жорстоке поведження полягає лише в діях, що принижують, завдають болі. Однак на практиці насправді дуже важко провести чітку межу між різними знущаннями, які досягають рівня катувань, і тими, які такого рівня не досягли. Тому оцінка ЄСПЛ самої дії як жорстокого, нелюдського і принижуючого гідність поведження залежить від сукупності таких обставин, як тривалість й інтенсивність відповідного поведження, наслідки таких дій для здоров'я людини, стать, вік, попередній стан здоров'я та інші індивідуальні особливості [14]. Це називається необхідність наявності мінімального рівня тяжкості жорстокого поведження, щоб можна було визнати порушення ст. 3 ЄКПЛ (п. 163 рішення ЄСПЛ у справі «Берктай проти Туреччини» від 01.03.2001 р.) [8].

З позиції ЄСПЛ нелюдським є поведження, зокрема, тоді, коли «воно є умисне й тривале і спричинило реальну шкоду, принаймні сильні фізичні й моральні страждання, і, водночас є «принизливим», оскільки в природі такого поведження містився намір породити у жертви відчуття страху, тривоги і меншовартості». І щоб покарання чи поведження вважалось «нелюдським», страждання чи приниження мають бути сильнішими, ніж звичайне законне покарання (п. 164 рішення ЄСПЛ у справі «Берктай проти Туреччини» від 01.03.2001 р.) [8].

Суд під час вирішення питання, чи певне поведження з особою є таким, що принижує гідність, бере до уваги інформацію про те, чи полягала мета цього поведження в приниженні і завданні образи цій особі. Однак навіть за відсутності такої мети, тобто реального наміру когось образити чи принизити, все одно може бути визнано порушення ст. 3 ЄКПЛ (п. 30 Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Прайс проти Сполученого Королівства» (Case of Price v. the United Kingdom) від 10.07.2001 р.) [10]. Не обов'язковим є також публічність приниження чи зневажання особи, хоча це буде суттєвим доказом під час вирішення справи. Проте для ЄСПЛ, щоб

визнати порушення ст. 3 ЄКПЛ може бути достатньо того, «щоб особа була принижена у своїх власних очах, навіть якщо вона не є такою в очах іншої особи» (п. 175 рішення ЄСПЛ у справі «Берктай проти Туреччини» від 01.03.2001 р.) [8].

Суб'єктом катування на міжнародному рівні визнається державна посадова чи інша особа офіційна особа, а також будь-яка інша особа, яка здійснювала нелюдське поводження за підбурюванням офіційної особи, чи за її відома, чи за її мовчазної згоди [11, с. 40]. Аморальні діяння суб'єкти катування можуть здійснювати, враховуючи певний соціальний статус особи. Тому люди, які не мають коштів на якісне отримання правової допомоги чи які залякані органами влади і не знають своїх прав швидше можуть потрапити під зловживання органами влади чи їхніми посадовими особами. Важливим у цій ситуації є той момент, що зізнання особи чи будь-які її інші свідчення, які були отримані шляхом застосування до неї сили, мали б визнаватися недопустимими доказами, оскільки вони зібрані незаконним шляхом та містять «завідомо неправдиву інформацію», адже часто жертви катування говорять і підписують усе, що хочуть такі посадові особи [3, с. 99–100].

Згідно з даними статистики, то у 2014 році прокуратура розслідувала 2053 кримінальні провадження про катування та інше жорстоке поводження у правоохоронних органах, з яких направлено до суду з обвинувальним актом лише 37, або 1,8 % від загальної кількості [12, с. 110]. У 2016 році розпочато було вже значно менше кримінальних проваджень у цій сфері злочинів – 1332, з них 1273 – вчинені працівниками поліції (МВС) [3, с. 102].

ЄСПЛ вважає, що держава несе моральну відповідальність за кожну затриману особу, а органи державної влади зобов'язані захищати її. І навіть якщо дії працівників правоохоронних органів будуть виправдані національним судом, це не звільняє державу-відповідача від її зобов'язань перед ЄКПЛ (п. 167, 168 рішення ЄСПЛ у справі «Берктай проти Туреччини» від 01.03.2001 р.) [8].

Факт доведення відсутності порушення вимог статті 3 ЄКПЛ покладається на уряд держави [5, с. 15], адже порушення статті 3 ЄКПЛ відбувається в місцях позбавлення волі чи інших установах, де особа перебуває не з власної волі і знаходиться під наглядом посадових осіб. За що держава відповідає? За те, що вона не вжила ефективних заходів з метою запобігання незаконним діям або не передбачила певного виду відповідальності за них [6, с. 7].

Стаття 3 ЄКПЛ, хоч і сформульована одним реченням, однак сфера застосування права є дуже широкою, оскільки це базова стаття, в якій йдеться про невід'ємні права фізичної і моральної недоторканності людини. Ця стаття охоплює усі випадки перебування особи під контролем держави, зокрема: усі питання перебування під вартою та/або під контролем державних органів; очікування покарання; затримання осіб, які мають значні фізичні вади; примусові заходи медичного характеру; вислання, депортація, екстрадиція [4, с. 93]. Зокрема у п. 87 рішення ЄСПЛ у справі «Селмуні проти Франції» від 28.02.1999 р. Суд підтвердив свою позицію стосовно того, що «якщо особу взято під варту здоровою, але на час звільнення з-під варту вона мала ушкодження, на державі лежить обов'язок забезпечити достовірне пояснення того, чим такі ушкодження були викликані» [9, с. 138, п. 26; 10].

До сфери також застосування ст. 3 ЄКПЛ належать розслідування як фактів, так і скарги про погане поводження; компенсація у зв'язку з поганим поводженням; загроза поганого поводження; застосування спецзасобів та зброї; застосування сили, планування та проведення операцій із застосуванням сили; надзвичайні ситуації, надзвичайний стан; надання медичної допомоги; зараження смертельною хворобою; зберігання медичної документації; поводження з особами, які мають психічні розлади; примусове годування; торгівля людьми, кабала, сексуальне рабство [4, с. 93–94].

Право не зазнавати катування чи іншого жорстокого поводження чи покарання тісно пов'язане також і з правом на життя. Зокрема у справі «Махмут Кайя проти Туреччини» ЄСПЛ у своєму рішенні від 28.03.2000 р. встановив порушення ст. 2 і ст. 3 ЄКПЛ, визнавши, що рубці на тілі свідчать, що померлого було піддано нелюдському і такому, що принижує гідність, поводженню. Також порушення державою свого обов'язку захищати життя вважається не вжиття органами влади доступних їм заходів, що потребувалися для усунення реальної та безпосередньої загрози для життя, тому відбулось вбивство особи через відсутність відповідних і наявних заходів, які мали б вжити органи влади, щоб запобігти реальному та безпосередньому ризикові для життя [13].

Стосовно України прийнято було чимало рішень, у яких визнавалось порушення ст. 3 ЄКПЛ. Одним з таких є пілотне рішення щодо України, яке ЄСПЛ прийняв 15.05.2012 р. – справа «Каверзін проти України». У цьому рішенні Суд встановив порушення статті 3, оскільки відбулось катування працівниками поліції, не було здійснено ефективного розслідування цього злочину, не було надано адекватної медичної допомоги, якої потребував заявник. У зв'язку з цим, Суд зобов'язав Україну вжити заходів і стосовно інших осіб, які перебувають в аналогічній ситуації до ситуації заявника і усунути ті проблеми, які призвели до порушення статті 3 ЄКПЛ. У цій справі Суд вважає, що є повторюваність проблем, які існують в Україні, зокрема до них належить жорстоке поводження з особами, які тримаються під вартою та відсутність ефективного розслідування такого твердження заявника [4, с. 100].

До речі, не обов'язковою мала б бути заява особи про катування чи жорстоке поводження, якщо наявність ушкоджень є наочними і при спілкуванні з посадовою особою вона це може бачити [5, с. 17]. Тоді вникає обов'язок такої посадової особи звернутися до осіб, які мали б розпочати розслідування та надати медичну допомогу.

Судді в Україні під час вирішенні справ керуються не тільки законодавством України, але й також практикою ЄСПЛ. Зокрема, посилання на рішення ЄСПЛ у справі «Каверзін проти України» зустрічаємо у Вироку Держинського міського суду Донецької області від 15 серпня 2017 р., справа № 225/5572/16-к, де суддя, для обґрунтування вироку звернувся до п. 120 цього рішення ЄСПЛ, зазначивши, що для того, щоб визнати порушення ст. 3 Конвенції, навіть коли немає переконливих доказів щодо обставин, за яких заявник зазнав тілесних ушкоджень, для ЄСПЛ цілком достатньо відповідних медичних доказів і доводів сторін, щоб встановити, що всю відповідальність за тілесні ушкодження заявника несе міліція, незалежно від того, чи були заподіяні тілесні ушкодження під час затримання заявника, чи згодом під час допиту його в міліції [15].

Також однією з важливих справ, до котрої судді звертаються під час написання мотивувальної частини вироку є рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 11.04.2011 р. Зокрема, у вироку від 18.04.2016 р. у справі № 465/6994/15к Франківський районний суд м. Львова, посилаючись на п. 150 цього рішення ЄСПЛ, встановив, що покази обвинуваченого «не викликають сумнівів суду у правильності розуміння ним змісту обставин кримінального правопорушення, добровільності та істинності його позиції, оскільки вони достатньо вагомими (переконливими), чіткими (точними), узгоджені між собою (без суперечностей), а тому достовірні і відповідають критеріям якості доказів» [16]. Також рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» враховано і у вироку Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 23.02.2017 р. у справі № 453/1194/16-к, а саме суд звертається до п. 175 цього рішення, в якому зазначається, що «термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення» [17].

Висновки. У міжнародних актах міститься положення про те, що усі люди, незалежно від будь-яких індивідуальних особливостей, народжуються вільними та рівними у своїй гідності, а також усі люди мають право на повагу до неї, незалежно від того, в яких би обставинах вона не перебувала, чи в місцях позбавлення волі, чи лікарнях, чи інших місцях. У зв'язку з цим на міжнародному рівні заборонено застосування катування та інших форм жорстокого поводження чи покарання. Ця заборона є абсолютною, незалежно від обставин чи ситуації, в якій перебуває потерпілий, адже такі діяння, які підлягають під кваліфікацію ст. 3 ЄКПЛ приносять каліцтво та/або сильні фізичні чи душевні страждання, а це порушує одну з головних цінностей людини – її гідність. А гідність, відповідно до міжнародних стандартів, властива всім людям, без винятку, а з неї, як і з права на життя, випливають усі інші права людини.

Для того, щоб зменшити кількість скарг на дії правоохоронних органів, варто закріпити в законодавстві норму, яка б зобов'язувала здійснювати аудіо- та відеофіксацію усіх дій (допиту, затримання, інтерв'ю тощо), що відбуваються за участю посадових осіб, незалежно від статусу людини, яка там перебуває (свідок, відвідувач, підозрюваний тощо). Термін зберігання таких матеріалів також варто встановити на законодавчому рівні.

Отже, можна зробити загальний висновок про те, що кожна людина (незалежно від обсягу її дієздатності чи будь-яких індивідуальних особливостей) заслуговує на гідне з нею поводження з боку всіх інших осіб. Тому і заборонено застосування до людей тортур чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження і покарання, а також заборонено піддавати особу медичним чи науковим дослідженням без її вільної згоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Загальна декларація прав людини: резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р.* URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015.2. *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., ООН.* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

3. Крапивін Є. *Заборона катувань та жорстокого поводження у діяльності української поліції. Права людини в діяльності української поліції, 2016. Науково-практичне видання / Упоряд. та ред. Крапивін Є. О. К.: Софія-А, 2017. 304 с.*

4. Фулей Т. І. *Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.*

5. Зайцев Ю. *Стаття 3 Європейської конвенції з прав людини: специфіка тлумачення та застосування. Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини. К.: Український Центр Правничих Студій, 2001. С. 11–18.*

6. Лутковська В. *Європейські стандарти заборони катування. Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини. К.: Український Центр Правничих Студій, 2001. С. 5–9.*

7. *Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Селмуні проти Франції» (Affaire Selmouni v. France) від 28.07.1999 р. Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини. К.: Український Центр Правничих Студій, 2001. С. 67–106.*

8. *Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Берктай проти Туреччини» (Affaire Berktaу v. Turquie) від 01.03.2001 р. Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини. К.: Український Центр Правничих Студій, 2001. С. 139–192.*

9. Де Сальвіа М. *Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод: судебная практика с 1960 по 2002 г.* СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. 1071 с.

10. Назаров В. В. *Право людини на повагу до її гідності: національні та міжнародні аспекти. Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. Чернівці: Рута, 2008. С. 18–20. (Вип. 435: Правознавство).*

11. *Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Прайс проти Сполученого Королівства» (Case of Price v. the United Kingdom) від 10.07.2001 р. Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини. К.: Український Центр Правничих Студій, 2001. С. 107–122.*

12. Хавронюк М. І., Гацелюк В. О. *Законодавство України проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарань. Науково-практичний коментар Київ: ВАІТЕ, 2014. 320 с.*

13. *Моніторинг незаконного насильства в міліції (2004–2015 рр.) / Кол. авт. Харків: Харківський інститут соціальних досліджень, 2015. 328 с.*

14. *Рішення у справі «Махмут Кайя проти Туреччини». Комюніке Секретаря Суду. Від 28 березня 2000 р. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2000. № 2.*

15. *Вирок Дзержинського міського суду Донецької області від 15 серпня 2017 р., справа № 225/5572/16-к, судді: Челоубєєва Є. В., Ткач Г. В., Качаленко Є. В.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68278877>.

16. *Вирок Франківського районного суду м. Львова від 18 квітня 2016 року, справа № 465/6994/15к, суддя Лозинський Б. М.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57531165>.

17. *Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 23 лютого 2017 р., справа № 453/1194/16-к, головуєчий суддя Грицай М. М.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55713195>.

REFERENCES

1. *Zahalna deklaratsiia prav liudyny: rezoliutsiia 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10 hrudnia 1948 r.* [The Universal Declaration of Human Rights on December 10, 1948.] URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015. 2. *Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16 hrudnia 1966 r.* [The International Covenant on Civil and Political Rights on December 16, 1966.]

URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043. 3. Krapivin Ye. *Zaborona katuvan ta zhorstokoho povodzhennia u diialnosti ukrainskoi politsii* [Prohibition of torture and ill-treatment in the activities of the Ukrainian police]. Prava liudyny v diialnosti ukrainskoi politsii, 2016. Naukovo-praktychne vydannia. Human Rights in the Activities of the Ukrainian Police, 2016. Scientific and Practical Edition, Kyiv, Sofiia-APubl, 2017, 304 p. 4. Fulei T. I. *Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny pry zdiisnenni pravosuddia: Naukovo-metodychnyi posibnyk dlia suddiv* [Application of the practice of the European Court of Human Rights in the administration of justice: Scientific and methodical manual for judges]. 2-he vyd. vypr., dopov. Kyiv, 2015, 208 p. 5. Zaitsev Yu. *Stattia 3 Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny: spetsyfika tлумachennia ta zastosuvannia* [Article 3 of the European Convention on Human Rights: Specificity of Interpretation and Use]. Zaborona katuvannia. Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Ukrainskyi Tsentr Pravnychkh Studii, 2001. pp. 11–18. 6. Lutkovska V. *Yevropeiski standarty zaborony katuvannia* [European standards for the prohibition of torture]. Zaborona katuvannia. Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Ukrainskyi Tsentr Pravnychkh Studii, 2001. pp. 5–9. 7. *Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav liudyny u spravi «Selmuni proty Frantsii»* on July 28, 1999. [The Judgment of the European Court of Human Rights in the case *Affaire Selmouni v. France*]. Zaborona katuvannia. Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Ukrainskyi Tsentr Pravnychkh Studii, 2001, pp. 67–106. 8. *Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav liudyny u spravi «Berktai proty Turechchyny»* on March 01, 2001. [The Judgment of the European Court of Human Rights in the case *Affaire Berktaï v. Turquie*]. Zaborona katuvannia. Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Ukrainskyi Tsentr Pravnychkh Studii, 2001. pp.139–192. 9. De Sal'via M. *Precedenty Evropejskogo suda po pravam cheloveka. Rukovodjashhie principy sudebnoj praktiki, odnosjashhiesja k Evropejskoj konvencii o zashhite prav cheloveka i osnovnykh svobod: sudebnaja praktika s 1960 po 2002 r.*, [Precedents of the European Court of Human Rights. Judicial Practice Guidelines Related to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Judicial Practice from 1960 to 2002], SPb.: Yuryd. tsentr Press, 2004. 1071 p. 10. Nazarov V. V. *Pravo liudyny na povahu do yiyi hidnosti : natsional'ni ta mizhnarodni aspekty* [The right to respect for his dignity, national and international aspects]. Naukovyy visnyk Chernivets'koho universytetu – Scientific Bulletin of Chernivtsi University, 2008, Vol. 435, pp. 18–20. 11. *Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav liudyny u spravi «Prais proty Spoluchenoho Korolivstva»* on July 10, 2001. [The Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Price v. the United Kingdom*]. Zaborona katuvannia. Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Ukrainskyi Tsentr Pravnychkh Studii, 2001. pp. 107–122. 12. *Zakonodavstvo Ukrainy proty katuvan ta inshykh zhorstokyykh, neliudskykh abo takykh, shcho prynyzhuiut hidnist vydiv povodzhennia i pokaran. Naukovo-praktychnyi komentar*. Redkol.: Khavroniuk M. I., Hatseliuk V. O. [The legislation of Ukraine against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. Scientific and Practical Commentary], Kyiv: VAITE Publ, 2014. 320 p. 13. *Monitorinh nezakonnoho nasylstva v militsii (2004–2015 rr.)*: Kol. avt. [Monitoring of Unlawful Violence in the Militia (2004–2015years)]. Kharkiv, Kharkivskyyi instytut sotsialnykh doslidzhenPubl [Kharkiv Institute of Social Research], 2015. 328 p. 14. *Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav liudyny u spravi «Makhmut Kaiia proty Turechchyny»* on March 28, 2000. [The Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Mahmut Kaya v. Turkey*]. Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Rishennia. Komentari, 2000. No. 2. 15. *Vyrok Dzerzhynskoho miskoho sudu Donetskoï oblasti* on August 15, 2017. sprava [case number] No. 225/5572/16-k, suddi: Cheliubieieva Ye. V, Tkach H. V., Kachalenko Ye. V. [The verdict of the Dzerzhynsky City Court of Donetsk region]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68278877>. 16. *Vyrok Frankivskoho raionnoho sudu m. Lvova* on April 18, 2016. sprava [case number] No. 465/6994/15k, suddia Lozynskyyi B. M. [The verdict of the Frankivsk District Court of Lviv]. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57531165>. 17. *Vyrok Stryiskoho miskraionnoho sudu Lvivskoi oblasti* on 23 February, 2017. sprava [case number] No. 453/1194/16-k, holovuiuchyï suddia [presiding judge] Hrytsai M. M. [The verdict of the Stryi city court of Lviv region]. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55713195>.

Дата надходження: 14.05.2018 р.